

Svenskt bistånd i ljuset av Assessing Aid-rapporten*

I slutet av 1998 publicerade Världsbanken en rapport med namnet Assessing Aid. Slutsatsen i rapporten är att bistånd endast är effektivt i länder med fungerande institutioner och god makroekonomisk miljö. Biståndet blir således effektivare om det allokeras till sådana länder. Denna artikel diskuterar huruvida svensk biståndspolitik borde följa rekommendationerna i Assessing Aid. Vår slutsats är att Världsbankens rekommendationer vilar på alltför skakig metodologisk grund och att Assessing Aid därför inte är skäl nog att leda till förändrad politik från svensk sida. Däremot hävdar vi att svensk biståndspolitik kan bedrivas effektivare och några av de punkter som vi diskuterar sammanfaller väl med rekommendationerna i Assessing Aid.

Är biståndet effektivt?¹ Även om frågan behöver preciseras ytterligare för att bli meningsfull är den av olika skäl berättigad, bl a för att en inte betydelselös andel av den svenska årliga produktionen (ungefär 0,7 procent av BNI) går till internationellt utvecklings-samarbete. T ex torde svenska skattebetalare vara intresserade av att det svenska biståndet används med högsta möjliga effektivitet.

Det svenska biståndet används för att "stödja av samarbetsländerna ledda för-

ändringsprocesser mot fördjupad demokrati och jämlik ekonomisk tillväxt. Biståndet har särskild inriktning på fattiga människors situation." Så uttrycks uppgiften av biståndsministern i Utrikesdepartementets årsbok 1998 (UD [1998]). En mer allmän formulering av det svenska biståndets övergripande mål är "att höja de fattiga folkens levnadsnivå", från den första biståndspolitiska propositionen 1962. Ju effektivare biståndet används, desto bättre är möjligheten till måluppfyllelse.

Frågan om biståndets effektivitet är inte ny utan har vid flera tillfällen ställts tidigare (bl a i artiklar i *Ekonomisk Debatt*) men i takt med att mer statistik blir tillgänglig har möjligheterna till insikt om sambanden mellan bistånd och utveckling

ANDERS ISAKSSON är ek dr och verksam vid Nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet. Hans forskning är främst inriktad mot finansiella reformer, kapitalflöden och internationell handel, samtliga områden med inriktning mot utvecklingsländer. ROBERT KELLER är fil lic och f d ekonom vid Sidas policysekretariat. Han har bl a verkat som ambassadekonom vid Svenska ambassaden i Zambia och är numera verksam vid Riksförsäkringsverket.

* Författarna önskar tacka Arne Bigsten, Anders Danielsson, Gösta Edgren och Finn Tarp för hjälpsamma kommentarer och synpunkter på tidigare versioner av denna artikel.

¹ Effektivitet definieras i biståndslitteraturen som måluppfyllelse, t ex att bistånd bidrar till högre tillväxt och reducerad fattigdom.

ökat.² Världsbanken publicerade i slutet av 1998 rapporten, *Assessing Aid* (Världsbanken [1998], i fortsättningen förkortad AA), vilken söker ge svar på frågan huruvida biståndet som det ser ut idag är effektivt. Ambitionsnivån är hög – rapportens undertitel lyder "What works, what doesn't and why". En dylik rapport som söker ge svar på biståndets effektivitet, vilket ju är själva verksamhetens "raison d'être" och som dessutom är utgiven av en prestigefylld organisation som Världsbanken, får stor uppmärksamhet och stort genomslag i biståndsdebatten.³ Frågan för svenskt vidkommande, och som också vi försöker besvara, är om det finns anledning till omprövning av svenskt bistånd mot bakgrund av rapporten.

Syftet med denna artikel är att lyfta fram Världsbanksrapportens huvudsakliga slutsatser och rekommendationer och att diskutera eventuella konsekvenser för svenskt bistånd. Vi inleder dock med att teckna en mycket kort och selektiv historisk bakgrund för att sätta in rapportens rekommendationer i ett sammanhang.⁴ Därefter diskuteras den använda metodologin och jämförelser görs med några oberoende uppföljningar av rapporten. Vi drar slutsatser om i vilken grad den använda metodologin ger rapportens rekommendationer trovärdighet. Artikeln avslutas med en diskussion om, och i så fall hur, rapporten bör påverka svensk biståndspolitik.

Utvecklingsteorin och biståndet

Först efter andra världskriget började den moderna utvecklingsteorin ta form och betoningen i denna låg på kapitalbildningens roll för tillväxten. Genom Harrod-Domar-modellen kunde exempelvis den erforderliga ökningen av kapitalstocken beräknas, givet sparkvot och önskvärd tillväxttakt. I denna teorifåra följde Rosenstein-Rodan, som betonade nödvändigheten av en "big-push" i inves-

teringarna för att uppnå tillväxt. Walt Rostows *Stages of Economic Growth* [1960] anförde en deterministisk syn på utvecklingen genom att skissera en utvecklingsväg som växande länder alltid följde och i vilken kapitalbildningen spelade en viktig roll. För utvecklingsländerna ansågs dock sparandet vara otillräckligt för att finansiera de nödvändiga investeringarna. En viktig roll för biståndet var då att slussa finansiella resurser från länder med överskott i sparandet till länder med otillräckligt sparande.⁵ Biståndet sågs som ett exogent tillskott till ökningen av kapitalstock och ledde därmed till högre tillväxt. Man kan också tänka sig indirekta effekter av bistånd på tillväxt, t ex frigörs resurser till skattesänkningar och/eller utgiftsökningar och den privata sektorn påverkas av relativprisförändringar (Bigsten [1999]). Ekonomer som var för bistånd trodde att 1 kronas bistånd skulle resultera i 1 kronas ökning av sparande och investeringar. Andra ekonomer,

² Bland svenska bidrag märks: Svedberg [1995a], Svedberg [1995b], de Vylder [1995], Karlström [1991], Berg [1987], Rydén [1984]. En välkänd engelskspråkig bok i ämnet är Cassen m fl [1994].

³ Rapporten uppmärksammades bl a i *The Economist* (26 juni 1999), med en stor artikel. Där sägs bl a: "Aid to poor countries has largely failed to spur growth or relieve poverty. It can work but only if aid is limited to countries that are pursuing sound economic policies. More donors should try it". Även den svenska "Budgetpropositionen för 2000" omnämner rapporten, men utan att uppmärksamma dess huvudfråga, d v s selektivitetsproblematiken.

⁴ Se t ex Blomqvist & Lundahl [1992] för en mer utförlig presentation.

⁵ Gapet mellan sparande och investeringar å ena sidan, och gapet mellan import och export å andra sidan, var det som biståndet var ämnat att fylla. Utvecklingsländerna skulle alltså med hjälp av utländskt kapital kunna växa fortare än vad den inhemska ekonomin själv tillät.

vilka var mer skeptiska till den positiva roll som givits bistånd, hävdade bl a att bistånd leder till lägre inhemskt sparande och tillväxt. Fungibiliteten ignorerades liksom bistånd ämnat för konsumtion.⁶ Behovet av utländsk valuta i utvecklingsprocessen – för import av maskiner m m var ytterligare ett argument för bistånd.⁷

Parallellt med denna idéutveckling växte, med rötter i 1950-talet (t ex Myrdal [1957]), en marknadspeessimistisk syn på utvecklingsländerna fram: på grund av stelheter och marknadsimperfektioner fungerade inte marknadsmekanismen utan utvecklingen skulle planeras och staten blev här den centrala aktören. Detta strukturalistiska synsätt slog på allvar igenom på 1970-talet.

Sedan dess har pendeln svängt vad gäller synen på marknaden och statens roll och fokus har skiftat från kapitalbildningen till människan och hennes förmåga samt samhällets institutioner. Sovjetsystemets sammanbrott och framväxten av de sk asiatiska tigrarna har spelat en stor roll för den förändrade synen på statens roll och marknaden. En exportinriktad marknadliberal syn har härvid ersatt en strategi baserad på statliga regleringar och importsubstitution. Fokus har koncentrerats mer på hur människans förmåga att förbättra sin egen situation påverkas av tex motivation, utbildningsnivå och hälsostatus. Institutionernas viktiga roll i utvecklingsprocessen, vilken ursprungligen uppmärksammades av ekonomhistoriker, har erkänts inte minst i Världsbankens analys av biståndet.⁸ Med konditionalitet tillkom dessutom ytterligare en kanal där bistånd ansågs kunna påverka tillväxten genom att påverka den förda ekonomiska politiken.⁹

Vad säger Assessing Aid-rapporten?

Vi koncentrerar oss här på de två områden i rapporten som potentiellt har störst konsekvenser för svenskt bistånd: beto-

ning på selektivitet i stället för konditionalitet, och biståndets fungibilitet.

Effektivitet genom selektivitet

En ökning av biståndet på 10 miljarder US\$ skulle med dagens fördelning på mottagarländer minska fattigdomen med 7 miljoner människor. Om i stället samma ökning koncentreras till enbart länder med bra institutioner och bra makromiljö skulle i stället fattigdomen minska med 25 miljoner människor. Detta är en lätt omskrivning av en av de slagkraftiga slutsatserna i AA. Världsbankens svar på denna artikels inledande fråga – är biståndet effektivt? – är alltså nekande. Det utesluter inte att bistånd i viss utsträckning går till länder med goda förutsättningar att utnyttja biståndet effektivt. Men i alltför hög grad gäller, enligt Världsbanken, det motsatta förhållandet. De två kursiverade meningarna sammanfattar kärnpunkterna i rapportens budskap: (i) biståndet är idag effektivast i de länder som har bra institutioner och bra makroekonomisk miljö (ii) en omfördelning av biståndet till denna typ av länder skulle öka biståndets globala effektivitet.

En orsak till att biståndet tidigare inte riktat sig till endast länder med goda förutsättningar är, enligt rapporten, geopoliti-

⁶ Att bistånd är fungibelt innebär att det kan ges för ett ändamål, men användas för ett annat.

⁷ Importstöd, d v s tillhandahållande av utländsk valuta för u-ländernas import, var tills nyligen en stor och viktig del av svenskt bistånd.

⁸ Se tex Rosenberg & Birdzell [1986] och North [1990].

⁹ Det effektiva i att ställa *ex ante*-konditionalitet (d v s tala om hur ett mål ska uppnås) har dock ifrågasatts av många forskare och man har på senare tid i stället förespråkats *ex post*-konditionalitet (d v s att man sätter upp målen men i stort sett lämnar medlen till mottagarlandet).

tiska intressen under det kalla krigets dagar. Så förklaras t ex stödet till Mobutus korrupta regim i Zaire. Mot bakgrund av dagens politiska läge borde förutsättningarna vara betydligt bättre att styra över biståndet enligt biståndspolitiska kriterier, som att höja de fattiga folkens levnadsnivå. Samtidigt minskar nu i stället den globala biståndsviljan: 1997 var nivån på OECD-ländernas bistånd i relation till deras BNI den lägsta sedan mätningarna började på 1950-talet.

Den tankemässiga konstruktion som görs i AA för att besvara frågan om biståndets effektivitet är följande: man utgår från att reducerad fattigdom är målet med bistånd, och att det finns ett nära samband mellan tillväxt och fattigdomsminskning.¹⁰ Man har först studerat hur biståndet fördelar sig på utvecklingsländer efter deras tillväxttakt. Något tydligt samband föreligger inte i detta fall. Om man däremot bygger ut modellen med graden av öppenhet och institutionernas kvalitet som förklarande variabler uppstår ett mönster: I länder med god makroekonomisk politik och bra institutioner är tillväxten högst i den grupp av länder som dessutom får relativt mycket bistånd.¹¹

Nu är det ingen nyhet att biståndet är mest effektivt i en god makromiljö. Sida (liksom övriga givare) har sedan flera år ställt detta som villkor till det sk betalningsbalansstödet. Detta villkor gäller dock inte övrigt stöd, som huvudsakligen består av projektstöd. Erfarenheterna av att ”köpa reformer” genom att ställa dessa som villkor för stöd – genom konditionalitet – är dock dåliga. Nu talar man i stället om mottagarlandets ”ägande” av reformerna och den nya svenska Afrikapolitiken (Regeringskansliet [1998]) bygger i konsekvens med detta på begreppet partnerskap.

En huvudslutsats av AA är att givarna skall vara mer *selektiva* i valet av samarbetsländer och lita mindre på villkorsinstrumentet. Urvalskriteriet skall vara fattiga och reformvänliga länder: ”The key

recommendation from these findings is not that finance should go only to well-managed countries. Rather, we recommend that aid be allocated on the basis of poverty and economic management. Among countries with similar poverty levels but different policy regimes more finance should go to the countries with better management” (AA, s. 16).

Längre fram i rapporten ställs frågan hur man gör i länder som inte har en god makroekonomisk miljö och/eller bra institutioner. Här bör givarna stödja processer mot goda institutioner och god makromiljö, inte genom finansiella resurser utan genom kunskapsöverföring. Om reformviljan är dålig bör givarna ändå försöka identifiera ”champions of reform”.

Fungibilitet

Detta lätt kryptiska begrepp är inte nytt utan förekom i utvecklingsdebatten redan under 1950-talet. Trots det är fungibiliteten fortfarande dåligt förstådd i de breda lagren i biståndskretsar, och har inte i nämnvärd utsträckning fått genomslag i praktisk biståndspolitik. Att biståndet är fungibelt innebär att det kan ges för ett ändamål, men användas för ett annat. Biståndet kan till exempel vara avsett att finansiera byggandet av en väg. Men om vi antar att denna väg är prioriterad av regeringen (och det är ju rimligt att lämna bistånd till något som mottagaren prioriterar) skulle regeringen ändå ha avsatt

¹⁰ Även om kopplingen mellan tillväxt och fattigdomsminskning inte nödvändigtvis är självklar är det ändå så att länder med relativt höga per capita-inkomster också är de som har minst antal fattiga. Andra viktiga indikatorer som tycks ha ett gynnsamt samband med tillväxt är t ex läskunnighet, barnadödlighet och medellivslängd (se t ex Ray [1998]). Två av få empiriska studier på området är Burnside & Dollar [1998] och White [1999].

¹¹ Se avsnittet ”Metodval i Assessing Aid” för en kritisk granskning av denna ansats.

medel för vägbygget. De medel som frigörs för vägbygget genom biståndet kan nu användas för andra ändamål, som vapenimport. Hur följs nu stödet i detta exempel upp? Det förefaller kanske rimligt att följa upp stödet genom att se om de projektspecifika målen för vägbygget är uppnådda, och att medlen har använts på ett korrekt sätt i projektet. Men det är faktiskt lika rimligt att följa upp att statsutgifterna för vilket annat område som helst (försvaret i ovanstående exempel) används på ett effektivt sätt. Av samma skäl – fungibiliteten – är prioriteringarna i statsbudgeten av intresse.

I rapporten diskuteras fungibilitetsproblematiken tämligen ingående. Det finns olika grader av fungibilitet. Om biståndet i ett land är stort relativt den inhemska budgeten är graden av fungibilitet mindre, dvs ett bistånd riktat till projekt inom en sektor ökar utgifterna inom sektorn, än inte nödvändigtvis med samma belopp som biståndet.

En biståndspolitisk konsekvens av fungibiliteten är att samarbetslandets prioritering av en sektor (t ex hälsosektorn) har större relevans för utvecklingen inom sektorn, än hur biståndsgivarna styr sitt bistånd till olika sektorer, enligt AA. En fråga som man kan ställa sig i detta sammanhang är då om det är irrelevant om givarna ger ett generellt budgetstöd, ett sektorinriktat budgetstöd eller projektstöd.¹² Enligt AA är det skillnad i effekterna av t ex budgetstöd och projektstöd om kunskapsöverföringen är ett centralt element i projektstödet. Kunskapsöverföringen kan bestå av rent teknisk kunskap i t ex vägunderhåll, eller på organisatorisk nivå (projektorganisation eller verksamhetsorganisation, t ex vägverk) eller på policy-nivå.

Metodval i Assessing Aid

Vi beskriver först hur författarna har gått tillväga för att besvara sin frågeställning och diskuterar eventuella spörsmål kring

detta. Därefter tittar vi närmare på specifika problem som kan leda till felaktiga slutsatser och som därför i hög grad påverkar i vilken mån svenska "policy-makers" bör luta sig mot rapporten. Det visar sig att antalet fel är så många att rapporten *i sig* inte föranleder någon omprövning av det svenska biståndet.

Metodologisk ansats

Författarna till rapporten estimerar ekonomisk tillväxt som en funktion av ett antal exogena och endogena förklaringsvariabler, däribland bistånd. Dessutom låter de bistandsvariabeln interagera med ett policyindex som representerar hur väl respektive land sköter sin ekonomi. Data-mängden sträcker sig från 1970 till 1993 och 56 utvecklingsländer ingår i studien. Modellen baseras, enligt författarna, på den nya tillväxtteorin, dvs endogen tillväxtteori. Det bör dock påpekas att teorin i högsta grad är dynamisk medan författarnas ansats är statisk, vilket får ses som negativt. Det finns dock några viktiga ekonometriska poänger med att estimerar en statisk modell när ansatsen baseras på endogen tillväxtteori (se Durlauf & Quah, 1998). Eftersom det för den här typen av modeller inte finns något lätt sätt att lösa dilemmat med en teoretisk modell som är dynamisk och en empirisk modell som är statisk får vi, som ofta annars i empiriska studier, leva med det. Det är dessutom inte här som vår främsta invändning mot studien föreligger.

Den grundläggande ansatsen är alltså att ekonometriskt försöka förklara ett lands BNP-tillväxt med en uppsättning variabler. I AA inkluderas bl a bistånd, ett

¹² Budgetstöd till en sektor är en bistandsform som idag ökar starkt, och som livligt diskuteras inom biståndsvärlden. Denna stödform har flera namn: Sektorprogram eller på engelska SWAP (Sector Wide Approach) och SIP (Sector Investment Program). Sida använder termen sektorstöd.

index för den makroekonomiska politiken (hädanefter policyindex) samt en term som skall fånga sambandet mellan bistånd och kvaliteten i makropolitiken (interaktionen). Denna term är helt enkelt bistånd multiplicerat med policyindexet.

Regressionen som estimeras kan skrivas på följande vis:

$$g = \alpha + \beta_1 b + \beta_2 p + \beta_3 bp + \beta_4 x + \varepsilon_t \quad (1)$$

där g representerar tillväxt, b är bistånd, p är policyindexet, bp är interaktionstermen och x står för övriga variabler. Resultaten visar att β_1 är insignifikant medan β_3 är positiv och signifikant. Författarnas tolkning är att bistånd har en positiv effekt på tillväxt, men bara om landets ekonomi sköts väl.

Intressant nog kan ekvation (1) skrivas om på följande sätt:

$$g = \alpha + \beta_1 b + (\beta_2 + \beta_3 b)p + \beta_4 x + \varepsilon_t \quad (2)$$

vilket ger en helt annan tolkning. Den ekonomiska politiken underlättas om den stöds av bistånd. Båda tolkningarna är möjliga, men även om författarna har insett detta (se Appendix 1 i AA) har tyngdpunkten lagts på den första tolkningen.

Specifika problem

(i) Dataproblem

Datamängden som används sträcker sig alltså från 1970 till 1993. Författarna säger sig använda nykonstruerad biståndsdata med namnet *Effective Development Assistance (EDA)*.¹³ Anmärkningsvärt är dock att startpunkten för EDA-datamängden är 1975, inte 1970. Möjligen har författarna använt sig av den "vanliga" biståndsdatan (*Official Development Assistance, ODA*) för 1970–74 och därefter helt enkelt "hakat på" den nya datan.

En större fråga är hur väl historiska data på den makroekonomiska politiken lämpar sig för analys av hur man idag bör fördela biståndet. Problemet är att ett po-

licyindex snabbt kan bli föråldrat vid policyförändringar. Zambia kan tjäna som ett illustrativt exempel. Med hjälp av gamla policydata men uppdaterad biståndsdata används Zambia i AA-rapporten som en delvis missvisande illustration på hur ett land kan mobilisera mycket bistånd trots dålig makropolitik. På grund av Världsbankens tyngd har detta exempel fått stort genomslag. Verkligheten bakom illustrationen är att den nya regimen efter 1991 under första hälften av 1990-talet mobiliserade ett starkt givarstöd. Inte på grundval av den ekonomiska politik som den förre presidenten Kaunda förde före 1991, utan baserad på regeringsdeklarationen och på framgångsrika makroekonomiska reformer under den nya regimens första 4–5 år. Detta vet alla som lever nära verkligheten, som t ex de landbaserade ekonomerna. Men Världsbanken, med nära nog all personal i Washington, blir i större utsträckning statistikberoende. Om då svagheter finns i statistiken kan det enbart av detta skäl bli missvisande att använda ett policyindex som beslutsregel. Vi argumenterar längre fram för att det finns flera skäl.¹⁴

(ii) Vilken estimeringsmetod bör användas?

Grundekvationen (ekvation 1) estimerades med hjälp av minsta-kvadrat-metoden, men utan hänsyn tagen till att data-

¹³ En utförlig beskrivning av EDA finns i Chang, Fernandez-Arias och Serven [1998]. I studien hävdas att det nya sättet att mäta bistånd kan ge resultat som väsentligt avviker från t ex dem som erhålls med ODA. Vad gäller AA hävdas emellertid (i AA) att resultaten inte väsentligt påverkas om EDA eller ODA används.

¹⁴ Lika lite som indexet i fallet Zambia fångar upp god makropolitik under 1990-talets första hälft fångar den upp den mer tveksamma utvecklingen under senare tid.

mängden består av ett antal länder observerade över tiden (d v s paneldata). Ett resultat av denna ignorans är att estimaten blir s k inkonsistenta, d v s de estimerade parametrarna kan inte förväntas närma sig de faktiska parametrarna när antalet observationer ökar. Detta är ett allvarligt problem eftersom vi då inte kan lita på att våra estimerade parametrar har särskilt mycket med sanningen att göra.

Relaterat till avsaknaden av panelmetoder är effekten av att inkludera initial inkomstnivå samtidigt som teknologinivån utelämnad. Om initial inkomstnivå är med i regressionen borde även teknologi inkluderas eftersom länder som är relativt ineffektiva också kommer att ha relativt låga investeringskvoter. Eftersom teknologin inte är observerbar kan man istället använda sig av panelmetoder. Då kommer tidsdimensionen att eliminera effekten från initial teknologi. Det finns sålunda två motiv för att använda panelmetoder i estimeringarna. En sen studie som korregerar för ovanstående är Hansen & Tarp [1999a].

(iii) Hur mäts god ekonomisk policy?

Policyindexet är linjärt estimerat och beror på ländernas öppenhet för handel, inflation, budgetbalans och kvalitet på institutioner. Dessa fyra variabler är alltså vad som ligger bakom begreppet ”bra policy”. Det bör påpekas att t ex inflation inte är en policyvariabel utan snarare ett resultat av policy! Ett annat problem med indexet är att inte samtliga parametrar är signifikanta. Ett sådant exempel är budgetbalansen, som därför borde ha vikten noll, men istället har fått en mycket stor vikt. Det är också så att vikterna troligtvis är felaktiga (överskattade) eftersom viktiga variabler är utelämnade. Vikterna torde dessutom skilja sig från land till land. Nu sätter författarna restriktionen att alla länder har samma vikt, vilket är en restriktion som kan diskuteras. Det är inte heller självklart *hur* variablerna ska ingå. Många,

kanske t o m de flesta förklaringsvariablerna, skulle kunna ha ett icke-linjärt förhållande till tillväxt p g a tröskeleffekter och inverterade U-effekter. T ex kan inflation mycket väl inkluderas icke-linjärt eftersom låg inflation inte har lika skadliga effekter på tillväxt som hög inflation. Policyindexet blir därmed ett dubiöst mått, vilket också Collier & Dollar [1999] har insett. Deras policyindex baseras på över 20 variabler, vilket är en klar förbättring. Det bör dock noteras att detta index, liksom det föregående, relaterar ”god policy” till tillväxt och inte till fattigdomsbekämpning. En variabel som är viktig för att förklara fattigdom är fördelningen av land, men en sådan variabel är utelämnad.

AA lägger stor vikt vid policyindexet, men en studie av Guillaumont & Chauvet [1999] visar att bistånd är mest effektivt som kompensation vid negativa chocker. En annan artikel av Lensink & Morrissey [1999] visar att osäkerhet i flödet av bistånd har en negativ effekt på investeringar och därmed på tillväxten. Den viktiga implikationen här är att bra policy inte är den enda kopplingen mellan bistånd och tillväxt. Detta tyder på att för mycket vikt läggs på god ekonomisk policy och för lite på andra möjliga positiva effekter av bistånd.

Hansen & Tarp [1999b] visar att resultaten i AA beror på utelämnandet av fem s k outliers (vilka *inte* är outliers, vi återkommer till detta nedan). Även med dessa outliers visar dock Hansen & Tarp [1999a] att biståndet har en positiv effekt på tillväxt och att detta gäller även för länder med dåligt policyklimat. Andra post-AA studier, som Hadjimichael m fl [1995] och Durbarry m fl [1998], finner också en sådan positiv effekt av bistånd på tillväxt utan hjälp av policyindex. Gemensamt för alla tre studier är att de inkluderar bistånd i kvadrerad form, vilket motiveras av begränsad kapacitet att absorbera utländskt kapital. Även Dutch Disease-effekter och teorin om låneopti-

malitet anförs som skäl. Resultaten visar att biståndet har störst positiv effekt på tillväxten om det är i storleksordningen 25 till 40 procent av BNP. Högre bistånd än så har en negativ effekt på tillväxt. Den här "biståndslafferkurvan" är viktig information som dessvärre missas i AA, men som korrigeras i Collier & Dollar [1999].

Den sista punkten vad gäller policyindexet gäller interaktionstermens signifikans. Även om denna är signifikant innebär inte detta att vi vet vilka delar av indexet, när de interageras med bistånd, som är signifikanta. Därför vet vi också väldigt lite om hur bistånd leder till högre tillväxt och vilken typ av policy som krävs för att detta ska bli verklighet. En konsekvens blir att olika givare egentligen inte får så mycket vägledning av AA.

(iv) Utelämnade viktiga variabler

I AAs grundekvationer ingår förutom bistånd, policyindexet och en interaktionsterm ett antal andra förklarande variabler. Vad som emellertid är intressant är de variabler som *inte* är inkluderade, men som borde ha varit det. Exempel på sådana variabler är investeringskvoten, befolkningsstillväxt, regionala dummy-variabler, teknologi och humankapital, men även flera andra variabler är tänkbara. Konsekvensen av att på detta sätt utelämnade variabler är att om några av de inkluderade variablerna är korrelerade med någon av de utelämnade variablerna kommer parametrarna att bli felaktiga. Det synes självklart att så också är fallet.

Klimatförändringar kan påverka flera länder i en region och ge upphov till *s* *k* spatial autokorrelation. Ett sätt att lösa det problemet är att inkludera regionala dummy-variabler. Sådana variabler har i litteraturen visat sig ha stort förklaringsvärde, men i den här rapporten lyser de helt med sin frånvaro.¹⁵

(v) Hur robusta är estimeringarna i AA?

Levine & Renelt (1992) är en av flera studier som har testat hur robusta tillväxtekvationers förklaringsvariabler är.¹⁶ Av 58 variabler fann de att endast investeringskvoten, antalet studenter som påbörjar gymnasieutbildning (secondary enrolment), initial inkomstnivå och olika finansiella variabler var robusta förklaringsvariabler. Övriga variabler tenderar att bara med oregelbundenhet komma med och *p* *g* *a* multikollinearitet är det svårt att säga vad dessa variabler egentligen representerar. Man bör därför vara väldigt försiktig i sina slutsatser när det gäller tillväxtekvationer i allmänhet, och AA i synnerhet. Burnside & Dollar [1997], som AA ursprungligen baseras på, innehåller förhållandevis få test för robusthet, vilket skapar en del tvivel om vilka variabler som egentligen bör inkluderas respektive exkluderas.

(vi) Att poola eller inte poola

Det är ett önskemål från de flesta empiriker att ha så många observationer som möjligt att arbeta med. Ett sätt att öka antalet observationer är att "poola", i vårt fall, länderna. Detta görs också i rapporten alldeles oavsett att man samtidigt implicit gör ett antal antaganden, t ex att parametrarna är gemensamma och homogena för samtliga länder i urvalet, eller underlåter att kontrollera (i alla fall delvis) för det med hjälp av *t* *ex* regionala dummy-

¹⁵ Ett av flera exempel är Easterly & Levine [1997].

¹⁶ Med robusthet menar vi om ett visst uppnått resultat håller om vi *t* *ex* lägger till en variabel eller tar bort vad som tros vara en outlier. Om resultaten är robusta ska de inte förändras mer än marginellt (d *v* *s* inte signifikant förändras). Förändras resultaten betyder det *t* *ex* att ett visst land fick för stor vikt eller att en viss variabel egentligen fungerade som en proxy för någonting annat.

variabler. Man kan sannerligen ifrågasätta om länder i Afrika, Asien och Latinamerika kan antas ha samma parametrar. En konsekvens av de implicita antagandena är att författarna indirekt antar att biståndets produktivitet endast varierar med policyregimen, men att den för övrigt är konstant. Det finns flera skäl att ifrågasätta detta. Bistånd kommer i många former, t ex katastrofhjälp, för att bygga broar och som programbistånd, och dessa har alla olika effekt på ekonomisk tillväxt och har dessutom olika tidsförändringsstruktur. Även stabiliteten i förhållandet mellan givare och mottagare lär påverka effekten på tillväxt. Dessutom är det troligtvis så att bistånd har olika effekt beroende på när den anländer och vart den anländer (Lensink & White [1999]).

(vii) *Outliers*

Som sagts ovan beror författarnas resultat på att fem outliers har tagits bort. Formella test av Hansen & Tarp [1999b] visar dock att dessa observationer inte alls ska tas bort, vilket är synnerligen oroande.¹⁷ De fem outliers representerar endast cirka 2 procent av datamängden, men avgör helt huruvida biståndspolicyinteraktionen är signifikant eller inte. Hansen och Tarp lägger till kvadrerat bistånd i regressionen, vilket får konsekvensen att biståndspolicyinteraktionen blir insignifikant. Viktigare är dock att bistånd och kvadrerat bistånd är okänsliga för urvalet, d v s de fem outliers påverkar inte resultatet.

Summering av metoddiskussion

Vi har här sett att AA är behäftat med ett flertal metodologiska tveksamheter. Den allvarliga konsekvensen blir att vi inte kan lita på rapportens tekniska resultat och därmed inte heller på de långtgående slutsatser som rapporten drar angående effektiv biståndspolitik. Vår slutsats blir därför att om man enbart tittar på den an-

vända metodologin finns det ingen anledning att svensk biståndspolitik bör påverkas.

Svenskt bistånd i ljuset av Assessing Aid

Det återstår att diskutera i vad mån svensk biståndspolitik bör ta intryck av rapportens rekommendationer. Därefter skissar vi på ett alternativt förhållnings-sätt, som bygger på de lärdomar vi kan dra av rapporten och den efterföljande internationella diskussionen om biståndets effektivitet.¹⁸

Hur skulle svensk biståndspolitik förändras med Assessing Aid?

Är det svenska biståndet enligt AA effektivt? Med detta menar vi om det svenska biståndet bidrar till att uppnå det övergripande målet: att höja de fattiga folkens levnadsnivå.¹⁹ Enligt AA rapporten är biståndet effektivast om det ges till länder med bra institutionell kvalitet och som för en bra makroekonomisk politik.

Har det svenska biståndet gått till länder, som enligt Världsbankens index har bra såväl institutioner som makropolitik?

¹⁷ Däremot finns det flera andra observationer som kan betraktas som outliers, men som inte tas bort.

¹⁸ Vi väljer några områden som vi anser kan förbättras eller förändras. Diskussionen är inte på något sätt uttömmande och vi har heller inga sådana ambitioner. Icke desto mindre anser vi att förändringarna är av vikt för svensk biståndspolitik i framtiden.

¹⁹ Om det övergripande målet beslutade riksdagen 1962, då den första biståndspolitiska togs. Under årens lopp har riksdagen fastställt sex kompletterande biståndspolitiska mål: resurstillväxt, ekonomisk och social utjämning, ekonomiskt och politiskt oberoende, demokratisk samhällsutveckling, framsynt hushållning med naturresurser och omsorg om miljön i mottagarländerna, och slutligen jämställdhet mellan kvinnor och män.

Tabell 1 Gradering av länder enligt AAs kriterier

Grupp	Index	Länder
Svag	-4 till -2	Bolivia (82-85), Nicaragua, Peru
Medel	-2 till +2	Zaire, Zambia, Ghana (78-81), Tanzania, Indien, Bolivia (90-93), El Salvador
Stark	+2 till +8	Ghana (86-89), Indonesien, Thailand, Botswana

Källa: Burnside & Dollar [1998].

Tabell 1 innehåller några av de länder som av Burnside & Dollar [1998] har "poängsatts" efter graden av kvalitet på ekonomisk management (institutioner och makropolitik), där ett högre index visar högre kvalitet.²⁰ De traditionella svenska större samarbetsländerna återfinns i huvudsak i grupperna svag och medel.

Om man okritiskt följer AA skulle slutsatsen vara att svenskt bistånd inte gått till länder där det har störst förutsättningar att vara effektivt och att det borde ha omfördelats till länder med bra institutioner och makroekonomisk politik. Mot detta synsätt finns dock en rad invändningar.

- (i) AA lyckas inte visa själva huvudfrågan, nämligen att biståndet skulle vara mest effektivt i länder med bra management, vilket vi har demonstrerat i avsnittet "Metodval i Assessing Aid". I samma stycke presenterades några studier som visar att bistånd är positivt relaterat till tillväxt oavsett kvalitet på förd politik. Detta betyder inte att god management är oviktig. Tvärtom, det finns en stor mängd, dock inte lika generellt inriktade studier, vilka tillsammans med erfarenhet tyder på att biståndet faktiskt gör störst nytta i länder med god ekonomisk styrning. Poängen är att bistånd gör nytta i länder med dålig management också, men att nyttan troligtvis är lägre i sådana länder.
- (ii) Tillväxt är endast *ett* av de sätt på vilket bistånd kan påverka de fatti-

gas levnadsnivå. En studie av Hanmer m fl [1999] visar att, vid sidan av inkomst per capita, även immuniseringsprogram, andel barn i grundskola och läkartäthet har stor betydelse för minskad barn- och spädbarnsdödlighet. Just spädbarnsdödligheten är en viktig indikator på fattigdom, inte minst i utvecklingsländer. Denna typ av koppling mellan bistånd och fattigdom är bortdefinierad *a priori* i AA och finner därför naturligtvis inget stöd i den studien. En tillämpning av goda policier som enda beslutsregel för bistånd missar därmed biståndets möjlighet att verka positivt även för medborgare som råkar leva under "dåliga" regimer.²¹

²⁰ Notera att valet av länder enbart är baserat på de länder som Burnside & Dollar [1998] har valt att presentera. Det förklarar dels varför inte samtliga Sidas programländer förekommer i tabellen, dels varför länder som inte är programländer finns med.

²¹ Man bör samtidigt ha klart för sig att de nämnda åtgärderna också har en positiv effekt på tillväxt. Det som möjligen förändras är tidsaspekten, dvs bistånd direkt bidragande till real kapitalbildning har en snabbare effekt på tillväxt än bistånd ämnat för t ex humankapital. Man kan dock mycket väl tänka sig att förbättrad hälsa direkt ökar produktiviteten hos arbetskraften och således har en snabb effekt på tillväxt. Det här förändrar dock inte vår kritik mot rapportens alltför ensidiga fokusering på tillväxt som universallösning på fattigdomsproblemet.

- (iii) AA utgår, som vi påpekade ovan från *ett* biståndspolitiskt mål – en ökning av tillväxttakten – medan svenskt bistånd kan nå måluppfyllelse genom att *tex* främja ökad jämställdhet mellan män och kvinnor (det senaste biståndspolitiska målet från 1996).²² Detta är dock ingen punkt som kan anföras mot författarna av AA eftersom de inte undersöker Sverige specifikt utan den får ses mer som en viktig observation vad gäller svensk biståndspolitik.
- (iv) En fjärde invändning uttrycks på följande sätt av Sidas generaldirektör Bo Göransson i en debattartikel: "...att biståndet också behövs i länder och i perioder där förutsättningarna är som sämst, är ett faktum och ett moraliskt-praktiskt dilemma".²³ Det faktum att *bistånd är svårast där det behövs mest och fungerar bäst där det behövs minst* illustrerar i någon mening varför bistånd överhuvud taget finns. Om samtliga givare följer AAs uppmaning innebär detta att vissa – svåra – länder överges och att givarna flockas till de länder som ändå har störst förutsättningar att utvecklas, med eller utan bistånd. De privata långsiktiga kapitalflödena till denna – lätta – typ av länder är mångdubbelt större än biståndsflödena och dessa flöden lockas bland annat av stabil makroekonomisk miljö som ges av goda institutioner. Det vill säga samma variabler som enligt AA skall användas för att styra biståndet rätt.

Kan svenskt bistånd bli effektivare?

Frågan kvarstår dock: bör selektivitetskriteriet – alltså att rikta svenskt finansiellt bistånd till länder med bra management – få större genomslag i svensk biståndspolitik? Finns anledning till omprövning av

Sidas val av länder och samarbetsformer? Låt oss först titta på vad Sida i policydokument säger om institutionernas betydelse och makroekonomisk politik, för att söka efter en analys som kan stödja en eventuell förändring. I Sidas "Budgetunderlag 2000" [1999a, s. 13] står att läsa följande: "Utan hållbar ekonomisk tillväxt är det inte möjligt att långsiktigt lyfta breda befolkningsgrupper ur fattigdomen. Sidas främsta uppgift är att skapa förutsättningar för sådan uthållig utveckling". Bland dessa förutsättningar identifieras en fungerande marknadsekonomi och en dynamisk balans mellan social och ekonomisk utveckling. För detta krävs "fungerande regelverk och kompetenta institutioner inklusive kamp mot korruptionen. Biståndet har en viktig funktion när det gäller att stärka staten i dessa avseenden och därigenom att främja framväxten av effektiva marknader för produktion av varor och tjänster."

I ett annat internt Sidadokument (Sida [1999b], s. 8) uppmärksammas bristen på kunskap och samsyn inom Sida när det gäller sambanden mellan insatser för ökad tillväxt och fattigdomsminskning. Under de kommande åren planerar Sida att utveckla analysen inom detta område.

Samma grundsyn som i AA gällande vikten av institutioner och god makropolitik kan alltså utläsas i Sidas budgetunderlag. Detta är idag ingen kontroversiell fråga, vilket den däremot till vissa delar var för 10–20 år sedan. Gällande den svåra frågan, *d v s* om svenskt bistånd skall tillämpa större selektivitet i enlighet med AA:s rekommendationer, finns dock ingen vägledning i dessa policydokument. I Bo Göranssons debattartikel i Göteborgs-Posten uttrycker generaldirek-

²² Det brukar sägas att de olika svenska biståndspolitiska målen är ömsesidigt förstärkande. *Tex* skall jämställdhetsmålet förstärka möjligheterna att uppnå resurstillväxt.

²³ Göransson [1998].

tören skepsis till rapporten – rubriken lyder ”Världsbankens rapport duger inte”. Som vi har diskuterat i denna artikel finns metodologiska och teoretiska invändningar till rapporten. Men det finns enligt vår mening anledning att ta diskussionen om selektivitet på allvar. Det är alltför enkelt att gömma sig bakom frasen ”bistånd är svårast där det behövs mest och fungerar bäst där det behövs minst”. Är det rimligt att fortsätta i gamla fotspår om förutsättningarna för ett effektivt bistånd år efter år inte föreligger i ett land? En typisk respons vid missnöje – det kan vara misskött ekonomi eller problem ur demokratisk synvinkel – är minskning av biståndsvolymen genom innehållande av betalningsbalansstöd. En huvudpoäng i AA är att det är biståndets form och sammansättning, inte enbart volymen, som ska anpassas efter hur förutsättningarna för ett effektivt bistånd ser ut i ett land. Detta avgörande och viktiga resonemang har hittills inte uppmärksamats, varken i Sidas policydokument eller i Bo Göranssons debattartikel.

Viljan och förmågan är enligt vår mening en enkel men användbar begreppsram som man kan använda för att diskutera biståndets form och sammansättning. Vi talar om viljan att reformera och att föra en politik som bidrar till att uppfylla de svenska biståndspolitiska målen, som alltså i stor utsträckning också måste vara samarbetslandets utvecklingsmål. Om denna vilja saknas finns inga förutsättningar för stöd, åtminstone inte om det går genom statsbudgeten. Stöd till det civila samhället kan övervägas i dessa fall. Att köpa reformer genom att ställa dessa som villkor för stöd har visat sig verkningsslöst. Mottagarlandet måste äga reformerna. Om såväl vilja som förmåga finns i samarbetslandet bör det finansiella biståndet övervägas. Ett generellt budgetstöd är förmodligen det effektivaste stödet för denna typ av länder. I de länder där viljan finns men förmågan saknas, d v s institutionerna är svaga och den

makroekonomiska politiken av låg kvalitet, riskerar det finansiella biståndet få små effekter på tillväxt och fattigdomsminskning. Men förutsättningar finns för kunskapsöverföring för att stärka de svaga institutionerna, eftersom viljan finns. I denna typ av länder bör alltså det finansiella biståndet vara litet och fokus i stället vara på kunskapsöverföring. Även mer direkt fattigdomsinriktade åtgärder (t ex immuniseringsprogram) kan ha positiva effekter på fattigdomsrelaterade mått även i länder med svag makromiljö.

Naturligtvis är länder vanligen inte renodlat reformvänliga eller ovilliga till reform. Regeringen består av individer med varierande grad av reformvilja.²⁴ Vissa sektorer kan vara starka medan andra är svaga. På grund av fungibiliteten är det dock ologiskt att koncentrera allt finansiellt stöd till dessa fungerande sektorer, eftersom man i praktiken lika mycket stödjer exempelvis den kanske av korrup­tion svårt drabbade undervisningssektorn, liksom alla andra utgiftsområden i statsbudgeten. Tyvärr verkar frågan om fungibilitet ännu inte har slagit igenom inom Sida och vi anser att det är hög tid att ta hänsyn till detta fenomen.

Avslutningsvis anser vi att det samtidigt är viktigt att ha ett bredare perspektiv på utvecklingsfrågor än det rent biståndstekniska. Man bör se biståndet som en integrerad del av utrikespolitiken. Det är inte alls uteslutet (det kanske till och med är troligt) att det övergripande svenska biståndspolitiska målet – att förbättra de fattiga folkens levnadsnivå – bäst uppnås genom insatser utanför Sidas mandat. Det kan till exempel handla om att underlätta utvecklingsländernas handel med omvärlden.

²⁴ Det är i debatten vanligt att fokusera diskussionen till extremfallen, d v s de länder som är väldigt bra respektive väldigt dåliga på att genomföra reformer. Det svåra är emellertid att ha ett förhållningssätt i den stora grupp av länder som varken är bra eller dåliga reformatorer. Tyvärr saknas ofta en sådan diskussion.

den, inte minst med oss själva. Dels genom att vi river handelshindren mot tredje världen, dels genom att vi stärker ländernas förhandlingskompetens inom handelsområdet. Det handlar alltså inte bara om samarbetslandets vilja och förmåga, utan också om vår egen vilja att med ett bredare perspektiv än det rent biståndstekniska öka förutsättningarna för utveckling. Detta är ett exempel på ett förhållningssätt och handlande som ger innebörd åt begreppet partnerskap. De nyligen integrerade svenska ambassaderna – där Sidas personal och UDs personal numera i samarbetsländerna ingår i *en* organisation med gemensamt mål – är mer ändamålsenligt organiserade för att svara mot ett sådant bredare perspektiv. Det är nu dags att utnyttja denna förbättrade organisationsform för att därigenom öka det svenska biståndets effektivitet!

Slutsatser

Den här artikeln har presenterat huvudslutsatserna i Världsbankens rapport *Assessing Aid*, vilka kan summeras med att biståndet är effektivt endast i länder med fungerande institutioner och god makroekonomisk politik. Vi diskuterade relativt ingående den använda metodologin som har lett fram till slutsatserna. Därefter diskuterades i vilken grad svensk biståndspolitik ska följa rapportens rekommendationer.

Om man följer slutsatsen i rapporten visar det sig att Sverige ofta har givit ”fel” länder finansiellt stöd. Fattigdomsminskningen skulle kvantitativt ha kunnat vara större med en annan allokering av biståndet. Det visade sig dock att den använda metodologin i rapporten var behäftad med sådana brister att det inte av den anledningen synes finnas skäl för Sverige att ändra sin inriktning. Dessutom har flera andra empiriska studier visat att bistånd har en positiv effekt på ekonomisk tillväxt, detta oberoende om landet för en bra makroekonomisk politik eller har fun-

gerande institutioner. Detta betyder dock inte att biståndets effektivitet är opåverkat av t ex makropolitikens kvalitet. Erfarenhet och andra empiriska studier antyder att effektiviteten är större i länder med god management. Senare forskning visar också att mer direkt riktat bistånd kan ha betydelsefulla positiva effekter på de fattigas situation, utan att ta vägen över tillväxt. Detta pekar på det tveksamma i att använda institutioner och makropolitik som enkel beslutsregel för stöd.

Viljan och förmågan att föra en reformistisk politik som bidrar till att uppfylla de svenska biståndsmålen är enligt vår mening en enkel, men användbar begreppsram som kan användas för att diskutera hur (det finansiella) biståndet ska se ut och till vilka länder det ska ges. Mottagarlandet bör äga reformen, d v s vilja reformera. I länder med svag förmåga bör man överväga att styra över från finansiellt stöd till kunskapsöverföring, vilket också är i linje med Världsbankens rekommendationer. Brister dessutom viljan finns det troligtvis väldigt små förutsättningar för effektivt bistånd.

Avslutningsvis bör man ha ett bredare perspektiv på utvecklingsfrågor och se biståndet som en integrerad del av utrikespolitiken. Kanske är det så att Sveriges biståndspolitiska mål bäst uppnås utanför de biståndsbyråkratiska mandaten. Ett exempel är att arbeta för att EU river handelshindren mot tredje världen. I den biståndspolitiska översyn som biståndsministern aviserade i riksdagen i slutet av 1998 anser vi att ett sådant brett perspektiv bör anslås, samtidigt som erfarenheter och insikter framsprungna ur *Assessing Aid*-debatten tas tillvara för att uppnå ett effektivare svenskt och internationellt bistånd. Organisationen, kunskapen, viljan och förmågan att göra svensk biståndspolitik effektivare finns redan, det är nu hög tid att starta processen i denna riktning!

Referenser

- Berg, L, [1987], *Vem hjälper biståndet?*, Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Bigsten, A, [1999], "Can Aid Generate Economic Growth in Africa?", i Gupta, K (red), *Foreign Aid: New Perspectives*, Kluwer Academic Publishers, Norwell MA.
- Burnside, C & Dollar, D, [1997], "Aid, Policies, and Growth", *Policy Research Working Paper*, No. 1777, Världsbanken, Washington, DC.
- Cassen, R, m fl, [1994], *Does Aid Work?*, Oxford University Press, Oxford.
- Chang, C, Fernandez-Arias, E & Serven, L, [1998], "Measuring Aid Flows: A New Approach", *Working Paper*, No. 387, Inter-American Development Bank, Washington, DC.
- Collier, P & Dollar, D, [1998], "Aid Allocation and Poverty Reduction", *Policy Research Working Paper*, No. 2041, Världsbanken, Washington, DC.
- Durlauf, S & Quah, D, [1998], "The New Empirics of Economic Growth", kommande i Taylor, J & Woodford, M [red] *Handbook of Macroeconomics*, North-Holland, Amsterdam.
- Durbary, R, Gemmell, N & Greenaway, D, [1998], "New Evidence on the Impact of Foreign Aid on Economic Growth", *CRE-DIT Research Paper 98/8*, University of Nottingham.
- Easterly, W & Levine, R, [1997], "Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions", *Quarterly Journal of Economics*, vol 112, s 1203–1250.
- Guillaumont, P & Chauvet, L, [1999], "Aid and Performance: A Reassessment", artikel presenterad vid ABCDE-workshopen *Foreign Aid, Selectivity and Conditionality*, Världsbanken, Washington, DC.
- Göransson, B, [1998], "Världsbankens rapport duger inte", *Göteborgs-Posten*, 7 november 1998.
- Hadjimichael, M, Ghura, D, Mühleisen, M, Nord, R & Ucer, E, [1995], "Sub-Saharan Africa: Growth, Savings, and Investment 1986–93", *Occasional Paper 118*, Internationella Valutafonden, Washington, DC.
- Hanmer, L, Lensink, R & H. White [1999], "Infant and Child Mortality in Developing Countries: Analysing the Data for Robust Determinants", stencil, IDS, University of Sussex.
- Hansen, H & Tarp, F, [1999a], "The Effectiveness of Foreign Aid", stencil, University of Copenhagen.
- Hansen, H & Tarp, T, [1999b], "Aid Effectiveness Disputed", i Tarp, F (red.) *Foreign Aid and Development*, Routledge, London.
- Karlström, B, [1991], *Det Omöjliga Biståndet*, SNS förlag, Stockholm.
- Levine, R & Renelt, D, [1992], "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions", *American Economic Review*, vol 82, s 942–963.
- Lensink, R & Morrissey, O, [1999], "Aid Instability as a Measure of Uncertainty and the Positive Impact of Aid on Growth", *CREDIT*, University of Nottingham.
- Lensink, R & White, H, [1999], "Assessing Aid: A Manifesto for Aid in the 21st Century", *Global Evaluation of Swedish Programme Aid*, Working Paper 11.
- Myrdal, G, [1957], *Rika länder och fattiga länder*, Tidens förlag, Stockholm.
- North, D, [1990], *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ray, D, [1998], *Development Economics*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Rosenberg, N & Birdzell, L, [1986], *How the West Grew Rich: The Economic Transformation and the Industrial World*, Basic Books, New York.
- Regeringskansliet [1998], *Afrika i förändring – En förnyad svensk Afrikapolitik inför 2000-talet*, SKR 1997/98:122, Utrikesdepartementet.
- Regeringskansliet [1999], *Budgetpropositionen för 2000*, Regeringens proposition 1999/2000:1, Stockholm.
- Rostow, W, [1960], *The Stages of Economic Growth*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rydén, B, [red] [1984], *Bistånd under omprövning*, SNS förlag, Stockholm.
- Sida [1999a], *Budgetunderlag år 2000*, Sidas skrivelse till regeringen 1999-02-25.
- Sida [1999b], *Sidas Strategiska Plan 2000–2002 [SP1]*, internt planeringsinstrument.
- Svedberg, P, [1995a], "Bistånd – en misslyckad utvecklingsstrategi?", *Ekonomisk Debatt*, årg 23, nr 4, s 293–296.

- Svedberg, P, [1995b], "Kan bistånd till Afrika bli effektivt?", *Ekonomisk Debatt*, årgång 23, nr 6, s 445–460.
- The Economist, [1999], "How to make aid work", 26 juni 1999.
- Utrikesdepartementet [1998], *Sveriges internationella utvecklingssamarbete*, Årsbok 1998, Utrikesdepartementet, Stockholm.
- de Vylder, S [1995], "Fel lösning på Afrikas kris. Replik till Svedberg", *Ekonomisk Debatt*, årgång 23, nr 8, s 641–650.
- Världsbanken [1998], *Assessing Aid: What Works, What Doesn't, and Why?*, Oxford University Press, Oxford.
- White, H, [1999], "The Future of Aid: A Report to UNDP".